

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І. ФРАНКА

На правах рукопису
УДК 070.11+329.13

ЛЕРНАТОВИЧ
Володимир Богданович

"ПРАВИЙ" РАДИКАЛІЗМ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ
(на матеріалах української і російської
праворадикальної преси 1989-1996 років).

23.00.03-політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук

ЛЬВІВ - 1997

AB 30844

Робота виконана на кафедрі української преси
Львівського державного університету ім. І.Франка

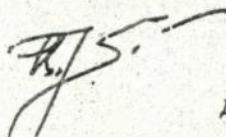
- Науковий керівник:** доктор філологічних наук,
професор кафедри української преси
**ЗДОРОВЕГА ВОЛОДИМИР
ЙОСИПОВИЧ**
- Офіційні опоненти:** доктор філософських наук, завідувач
сектора теоретичної етнології
Інституту народознавства НАН України
ГРИНІВ ОЛЕГ ІВАНОВИЧ
- кандидат історичних наук, доцент
кафедри українознавства
Тернопільської академії народного
господарства
МАТЕЙКО РОМАН МИХАЙЛОВИЧ
- Провідна організація:** Інститут українознавства ім.
І.Крип'якевича НАН України

Захист відбудеться 22 травня 1997 року о 15 год. 30хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.04.04.04. по захисту докторських (кандидатських) дисертацій з політичних наук при Львівському державному університеті ім. Івана Франка за адресою: 290602, м.Львів, вул. Університетська 1.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського державного університету ім.І.Франка (м.Львів, вул. Драгоманова 5).

Автореферат розіслано 21 квітня 1997 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат ф. лососфських наук

ДЕНИСЕНКО В.М.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00738257 (W)

Актуальність теми дослідження. На певних етапах розвитку цивілізації перед людством виникає об'єктивна необхідність бодай застановитися, щоб ідентифікувати сумарні набутки досягнутого, проаналізувати їх якісну екзистенцію, а відсіявши наносне, окреслити ймовірну перспективу. На зламі тисячоліть - це нагальна потреба. Згідно із "законом циклічності" суспільного розвитку українська нація як самодостатня одиниця сучасного світового співтовариства уже вкотре рухається по висхідній, визначеній Конституцією нашої країни: "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава"¹. Такою є юридична констатація об'єктивних реалій. Фактичний же стан помітно відрізняється від документально задекларованого прагнення.

У контексті сучасного світу, який прямує до поліцентричності, уніфікує "новий світовий порядок", має амбівалентні інтеграційні процеси з ескалацією (інколи штучною) міжнаціональних конфліктів, відчутною тенденцією до національної ідентифікації і подальшою матеріально-духовною диференціацією, активізацією "правих" сил, Україна також має певні здобутки, а саме:

- багатоаспектне фактичне узалежнення основних сфер життя від зовнішніх чинників (економіка, політика, фінанси);
- матеріальне зuboжіння значної частини населення внаслідок реструктуризації економіки і "демократичних" реформ;
- помітну космополітизацію, зросійщення, девальвацію ідейно-духовних цінностей на тлі корупції і криміналізації;
- спонтанну, часто запрограмовану духовно-релігійну інвазію лжехристиянства, антихристиянства, інших віросповідань;
- ескалацію псевдоідеалізму, утилітарної етики, "західних" стандартів і вартостей в усі сфери життєдіяльності;
- фактично абстрактно-українську державу з помітною неґацією національної ідеї й націоналістичної ідеології автохтонної нації, бо "...жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова"². Проте у Доповіді на урочистих зборах з нагоди 5-ї річниці Незалежності України 23 серпня 1996 року Президент Л.Кучма наголосив: "У державі повинна існувати ідеологічна домінанта ... як ідеологія державного

---

¹Конституція України (Основний Закон). - Львів: За вільну Україну, 1996. -С.3.

²Конституція України (Основний Закон). - Львів: За вільну Україну, 1996. -С. 4.

будівництва ... на природних високих національних, загальнонародних цінностях”¹.

Подібні обставини детермінують активізацію політичних сил, заангажованих необхідністю відстоювання і повноцінного розвитку національного “єго”, у піднятті його до світових висот, як цього заслужив український народ своєю Голгофою. Цими силами є умовний блок націоналістичних партій та організацій, які отримали легальний статус в умовах “демократії”. Його репрезентують: КУН, УРП, УкРП, ОУН в Україні, Братство вояків УПА, СНПУ, ДСУ, УНА-УНСО та інші. Деякі з них, особливо ДСУ та УНА-УНСО, є радикально налаштованими.

З іншого боку - активізація політичної “правиці” в Україні є складовою подібних процесів у світі. На італійському, німецькому, французькому телебаченні, в пресі стали регулярними дебати на теми націоналізму, екстремізму. Все голосніше нагадують про себе європейські “ультра”: Національний Фронт (Франція, Ле Пен), Національний Фронт (Англія, Інок Пауел), Ліга Північної Італії (Італія, Умберто Боссі), Німецький Народний Союз (Німеччина, Герхард Фрей), Республіканська Партія (Німеччина, Франс Шинхаубер) тощо. Сюди ж можна долучити численні неонацистські угруповання. В Росії сьогодні існує 56 крайньо-“правих” організацій. Пожвавили свою “діяльність” ІРА, ЕТА, “Тигри Тамілу”, сепаратисти Пенджаба, Кашміра і Тибету.

Такі реалії спровокували “творчий неспокій” у світових наукових колах, де вимальовується рішуча переорієнтація від огульного критиканства - до зваженого аналізу процесів. Ще у 1987 році зусиллями Наукової ради Віденського Інституту знань про людину було проведено розширену Раду, де ґрунтовно було піддано сумніву універсальність “демолібералізму” і поставлено проблему національної ідентифікації, необхідності взаємопроникнення економіки і моралі. У Лодзі в 1995 році відбулася предст. зницька міжнародна конференція з проблем націоналізму.

Отже, можемо констатувати прогресування тенденції - актуалізації національної першооснови, духовно-моральної домінанти у людському поступі в планетарному масштабі.

Радикальні організації є в опозиції до космополітичної лібералізації України, що передбачає обструкцію національної ідеї (Президент України Л.Кучма на початку 1996 року помилково визнав орієнтацію на українську ідею невиправданою). Сучасні газети і журнали (здебільшого ліберальні і “ліві”) створили їм за останніх п’ять років

---

¹Леонід Кучма. Доповідь Президента України на урочистих зборах з нагоди 5-ї річниці Незалежності України 23 серпня 1996 року // Високий замок. -1996. -12 верес.

невтішний імідж, звинувачуючи їх у різних "негативах". Часто-густо цей процес інспірується офіційними речниками. У подібній атмосфері радикальні націоналісти методично змагають за серця і розум українців, відстоюючи, популяризуючи і розвиваючи національну ідею, необхідну для будівництва Української Держави не лише за формою, але й за змістом. Вагомим чинником у цій справі є прес-медії.

У сучасній політологічній науці апріорним є твердження про ЗМІ (пресу) як складник політичного процесу. Як вказує В. Здоровега: "...специфічні властивості журналістики як діяльності... зумовлюють необхідність особливого статусу журналістики в середині політичного процесу і його окремих напрямків"¹. Періодика УНА, ДСУ, особіно журнал "Державність", на наш погляд, найбільш послідовно відстоюють необхідність піднесення національної ідеї до рангу державної політики України. Преса цих партій найяскравіше персоніфікує радикальне скерування у спектрі націоналістичних періодичних видань. Виникає об'єктивна необхідність через аналіз публікацій ідентифікувати характеристики радикального націоналізму, визначити їх роль і місце у розвії національної ідеї та державному будівництві України.

Об'єктом дослідження є неоднозначні, нерідко, суперечливі політичні процеси в Україні, окреслені періодом національно-духовного зриву (ренесансу) і проголошенням Української державності, юридично закріпленої Конституцією (Основним законом). З іншого боку - у фокусі наукового пошуку постає проблема національної ідеї України, почасти Росії, доводиться її об'єктивна необхідність для повноцінного розвитку суспільства, визначаються її головні характеристики і специфіка ("українська ідея", "русская идея"). Окремим пунктом аналізуватимемо "західний лібералізм" як об'єкт: ну реальність сучасних країн СНД, Росії і України зокрема. З цієї метою досліджуватимемо не тільки зміст сучасних періодичних видань "правого" скерування - журналів: "Напря́м", "Націоналіст", "Державність" (Україна); "Наш современник", "Молодая гвардия" (Росія); газет: "Молода Україна", "Голос Нації", Українські обрії", "Замкова гора", "Нескорена Нація" (Україна); "Завтра" ("День") (Росія), але й деякі видання ліберальної орієнтації. Крім цього, використано публікації з інших газет і журналів України, Росії, Польщі ("Знак", "Зустрічі", "Краківські українознавчі зошити"), пресу української діаспори (до 50 найменувань).

---

¹Здоровега В. Засоби масової інформації в політичній системі // Політологія / За ред. О.І. Селівка. - Львів: Світ, 1994. - С.445.

Предметом дослідження є праворадикальні націоналістичні концепції, погляди, ідеологія загалом, які перебувають у стані перманентного протиборства з іншими ідеологіями на шляху до формування єдиної універсальної доктрини державності в Україні. Національна ідея у даному контексті виступає імперативною субстанцією, яка об'єктивно гармонізує і каталізує розвиток, є "імунозахисною системою" від зовнішніх впливів деструктивного характеру. Специфікою дисертації є авторський підхід до національних прес-медіа як автономного і, водночас, синтетичного чинника внутрішньої і зовнішньої політики, регулятора і координатора суспільно-політичних процесів і поступу загалом.

Мета дисертації - науково осмислити роль і з'ясувати місце політичної доктрини націоналізму, його радикальної модифікації у неоднозначних процесах національного відродження та державницького становлення, які мали б забезпечити Україні статус міцної держави - повноцінного суб'єкта міжнародного співтовариства, яка не лише провадитиме незалежну політику, а й матиме вагомий вплив у світових економічних і політичних процесах.

Масштабність окресленої мети детермінує з'ясування проблем локального плану:

- науково окреслити і виявити соціально-політичний імідж і сутнісні характеристики "правого" радикалізму як ланки традиціоналізму з еволюції українського націоналізму;

- ідентифікувати і проаналізувати глибинну суть, підстави та розвиток "лівого" лібералізму в проєкції щодо становлення національної держави;

- дослідити генезу, прослідкувати еволюцію, виявити суть "русської ідеї" і її потенційні впливи на українську перспективу;

- з'ясувати методологічні засади, форми і специфіку ідеологічно-ідейного і духовного українсько-російського протистояння через призму двосторонньої полеміки ультра-"правих" видань України та Росії;

- довести і аргументувати необхідність примату національної ідеї у державницькому поступі України, з'ясувати форми і методи її пропаганди і популяризації радикальною українською пресою.

Джерельна база роботи. Тема дисертаційного дослідження зумовлює вибір необхідних джерел. По-перше, це низка досліджень чільних постатей світової наукової думки з різних царин знань, сфер суспільно-політичного, культурного життя. По-друге, спектр різнопланових наукових розробок українських авторів: відомих речників національно-державницької справи, ідеологів, філософів, публіцистів, теоретиків

преси тощо. По-третє, добірка важливих офіційних міжнародних і національно-державних документів: Декларація прав Людини, Декларація про державний суверенітет України, Конституція України, Закони про інформацію, друковані видання тощо. По-четверте, чималий перелік зарубіжної (польської, російської, української діаспори) і, головним чином, власне української періодики різних політичних орієнтацій та уподобань. Головне місце відведено праворадикальній пресі. По-п'яте, результати власних соціологічних досліджень (анкетування, усне опитування), а також соціологічні дані Всесвітньої служби Бі-Бі-Сі, Радіо "Свобода", українських соціологічних інституцій.

Наукова новизна дослідження:

- визначено головні параметри для характеристики сучасного "правого" радикалізму як модифікації українського націоналізму;

- проаналізовано головні ідейно-концептуальні засади радикально-націоналістичної преси, способи та методи агітації і пропаганди;

- досліджено праворадикальні підходи до інтерпретацій "західного лібералізму" та особливостей його прояву в Україні та Росії в нинішньому періоді;

- обґрунтовано домінанту української національної ідеї, її віддзеркалення та форми популяризації в сучасній націоналістичній пресі;

- дано критичний аналіз "русской идеи", визначено шляхи її реального і ймовірного впливу на державотворення в Україні та її трактування з позицій українського і російського "правого" радикалізму;

- з'ясовано роль християнської релігії у державотворчих процесах і на матеріалах націоналістичної преси проаналізовано її праворадикальну інтерпретацію;

- обмотивовано особливості реалізації української національної ідеї в умовах нинішньої трансформації українського суспільства.

Стан досліджуваної проблеми. Націоналістична проблематика на пострадянському просторі і в Україні, зокрема, належить до пріоритетних. До її наукової розробки долучаються дослідні установи, теоретики і практики найрізноманітніших сфер людських знань: історики, філософи, економісти, психологи, націоналісти, соціологи, політологи, теоретики журналістики тощо. Вони ж досліджують і феноменологію національної ідеї.

У 70-их роках на Заході (США, Великобританія) появляється нова наука "етнополітологія" з головними концепціями: "внутрішнього колоніалізму" (М.Хехтер), "етніцистської позиції" (Р.Аліано, Д.Котце),

“нової етніцистської позиції” (У. Фрімен, Дж. Ротшильд).¹ Більшість із них (концепцій) зводиться з необхідності примату етнічного над економічним. Свідченням цієї ж тенденції (переорієнтації у науковій думці) є розробки таких знаних у світі постатей, як З. Бжезінський², І. Берлін³, Д. Дінер⁴, Д. А. Армстронг⁵, Т. Венцлова⁶, Д. Калаїч⁷, Е. Геллнер⁸, Д. Брюїлі⁹, Р. Пайпс¹⁰ та інші. Вагомим внеском у етнополітологію є праці О. Картунова.¹¹

У царині дослідження “правого” радикалізму працюють Е. Льюрка і Б. Ребуль та К. В. Дойч. “Серцевину” українського наукового апарату становлять праці ідеологів і теоретиків українського націоналізму минулого: М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського. Ю. Липи, П. Полтави, С. Бандери, Я. Стецька, Л. Ребета, Ю. Пундика, Є. Онацького, Ю. Вассіяна, В. Мартинця, М. Сціборського та інших; сучасного: В. Мороза¹², Р. Зварича¹³, О. Багана¹⁴, В. Іванишина¹⁵, В. Яворського¹⁶, Р. Коваля¹⁷, С. Забужко¹⁸, С. Плачинди¹⁹, М. Стасюка²⁰; радикалів - Д. Корчинського²¹, С. Артеменка²² та інших.

¹ Див.: О. М. Майборода. Зарубіжна етнополітологія про природу національних рухів // Філософська і соціологічна думка. - 1991. - №12. - С. 71-78.

² Бжезінський З. План для Європи // Політика і час. - 1995. - №5. - С. 21-30.

³ Берлін І. Чотири есе про свободу. - К.: Основи, 1994. - 272с.

⁴ Дінер Д. Європейські протистояння: проблеми періодизації та історичної пам'яті // Сучасність. - 1994. - №5. - С. 95-112.

⁵ Армстронг, Джон А. Український націоналізм // Зустрічі. - 1991. - №2. - С. 11-112.

⁶ Венцлова Томас. Права народу - права человека? // Век XX и мир. - 1991. - С. 9-13.

⁷ Калаїч "Прагош. Третья мировая война // Наш современник. - 1992. - №11. - С. 139-140.

⁸ Gellner E. Nations and Nationalism. - Ithana, 1983. - 510p.

⁹ Breuilly I. Nationalism and State. - New-York, 1982. - 311p.

¹⁰ Pipes R. The Formation of the Soviet Union, Communism and Nationalism, 1917-1923. - Cambridge, 1954 - 347p.

¹¹ Картунов О. Головні віхи становлення зарубіжної етнополітологічної думки // Політологічні читання. 1994. - №4. - С. 190-250.

¹² Мор В. Adieu, meine Herren // Націоналіст. - 1992. - С. 6-7.

¹³ Роман Зварич. Або/або. Про кольори в політиці. - Нью-Йорк, 1990. - 115с.

¹⁴ Баган Олег. Націоналізм і націоналістичний рух. - Дрогобич, 1994. - 180с.

¹⁵ Іванишин Василь. Нація. Державність. Націоналізм. - Дрогобич, 1992. - 176с.

¹⁶ Яворський Володимир. Віддуння Великої України. - Львів, 1992 - 46с.

¹⁷ Коваль Р. ан. Космофільна демократія чи націоналізм // Нескорена Нація. - 1993. - №1.

¹⁸ Забужко Оксана. Філософія національної ідеї: Україна і Європа // Зустрі. - 1991. - №2. - С. 93-102.

¹⁹ Плачинда Сергій. Сучасний український націоналізм як ідеологія // Літературна Україна. - 1992. - 23 лип.

²⁰ Стаск Михайло. Наші віхи // Державність. - 1993. - №2. - С. 12-18.

²¹ Корчинський А. Ідеї як особа // Націоналіст. - 1994. - №1 /VIII/. - С. 36-37.

²² Артеменко С. Націоналізм і п'ять заповідів // Націоналіст. - 1994. - Ч. 1 /VIII/. - С. 51-

Вагомим внеском до сучасної розробки "західного лібералізму" є дослідження Я. Дашкевича¹, М. Гончаренка², Я. Грицака³, Й. Лося⁴, у тому числі радикально налаштованих публіцистів О. Бабія⁵, О. Янчука⁶, В. Шевченка⁷.

Проблема національної ідеї знаходить віддзеркалення у працях С. Вовканича⁸ (інформаційна мобільність як українська національна ідея), А. Пашука⁹ (національна свідомість на базі національної ідеї у державному будівництві), М. Вівчарика¹⁰ (етнонаціональна політика, національна свідомість), Ю. Римаренка¹¹ (національний феномен у творенні держави), Ф. Заставного¹² (географічний аспект національного відродження), О. Гриніва¹³ (традиціоналізм і національна гідність), І. Кураса¹⁴ (етнонаціональний розвиток України). Суттєвим внеском до наукового осмислення першооснови національного є підручник "Теорія та історія світової вітчизняної культури"¹⁵ (керівник автор колективу Н. Горбач). Значну цінність для політичної науки має підручник "Політології" за редакцією О. І. Семківа¹⁶. Посередництвом ЗМІ (преси) значною мірою торкалися аспектів національної проблематики

---

¹ Дашкевич Ярослав. Комунізм, демократія, націоналізм: український варіант // Універсум. -1994. -листоп.-груд. -С.15-20.

² Гончаренко Микола. Життєвість національного // Сучасність. -1993. -№2. -С.121-126.

³ Грицак Ярослав. Демократія і націоналізм // Унів сум. -1993. -№1. -груд. -С.12-14.

⁴ Лось Йосип. Сенси історії і моральний прогрес // Свобода народів. -1996. -№5. -С.12-22.

⁵ Бабій Олександр. Націоналізм - протистояння демокр ії // Націоналіст. -1992. -№7. -С.18.

⁶ Янчук Олександр. Націоналізм і демократія: два погляди на самостійність // Націоналіст. -1991. -№7. -С.17-19.

⁷ Шевченко В. Останній акорд віку розуму // Націоналіст. -1994. -№1. -С.34-35.

⁸ Вовканич С. Інформаційна мобільність нації як українська ідея // Політологічні читання. -1994. -№4. -С.115-142.

⁹ Пашук . Деякі питання державотворення в Україні // Республіканець. -1993. -№7-8. -С.3-14.

¹⁰ Вівчарик М. Національна ідея в розбудові незалежної держави // Розбудова держави. -1993. -№11.

¹¹ Римаренко Ю.І. Національний розвиток України: проблеми і перспективи. - Київ: Юрінком, 1995. -272с.

¹² Заставний Ф.Д. Населення України. - Львів: МП "Край". ТУМ ім.Т.Шевченка "Просвіта". -1993. -224с.

¹³ Гринів О. Україна і Росія: партнерство чи протистояння? Етнополітологічний аналіз. - Львів, 1997. - 320с.; Його ж - Національно-духовне відродження: проблеми історії і сучасність. - Львів, 1995. - 224с.

¹⁴ Етнонаціональний розвиток України: терміни, визначення, персоналії / Відп. редактори Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас. - К., 1993.

¹⁵ Теорія та історія світової і вітчизняної культури / Н.А.Горбач - кер. авт. кол. - Львів: Каміяр, 1992.

¹⁶ Політологія / За ред. О.І.Семківа. - Львів: Світ, 1994. -416с.

В.Лизанчук¹, І.Крупський², С.Кость³. У контексті розробленої загальної теорії публіцистичної творчості чимало у даному аспекті зроблено В.Здорового⁴.

Багато місця відведено ролі національної ідеї у Тезах доповідей Всеукраїнської науково-теоретичної конференції: "Українська періодика: історія і сучасність"⁵ та у матеріалах науково-практичної конференції "Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України"⁶. Серед спадщини теоретиків масмедій у діаспорі на помітному місці є праці О.Бочковського та С.Сірополка⁷, І.Кедрина⁸, А.Животка⁹.

Теорію національної ідеї розробляють і російські науковці, публіцисти: І.Шафаревич, О.Проханов, В.Распутін, М.Назаров, В.Хатюшин, Д.Драгунський, В.Ляхов, А.Романов та інші; польські - Ц.Водзінський, А.Валіцький, Є.Дамрош, Д.Ожга та інші (Див.: Літературу).

Загалом же політологічний аспект діяльності періодики знаходиться у процесі розробки. Покищо немає викінчених цілісних концепцій і напрацювань стосовно "правого" націоналізму і його візії національної ідеї.

Теоретичні засади і методи дослідження. Дисертація має комплексний, синтетичний характер і ґрунтується на фундаментальних методологічних засадах різних царин наукових знань: історії, філософії,

---

¹Лизанчук В.В. Засоби масової інформації про русифікаторську політику в Україні. - У 2-х част. - Львів: ЛДУ, 1993.

²Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX перша чверть XX століття). - Львів: Світ, 1995. -184с.

³Преса боротьби й ідей: Західноукраїнська публіцистика першої половини XX століття / Упоряд. С.Кость. - Львів, 1994. -526с.

⁴Здорового В.Й. Українська періодика у сучасному національному інформаційному просторі // Українська періодика: історія і сучасність. - Львів, 1995. -С.11-18; Науково-теоретичні основи функціонування журналістики в умовах розбудови суверенної демократичної України // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України. - Львів: Світ, 1993. -С.11-20.

⁵Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 грудня 1993р.) / Ред. кол.: М.М.Ромашко (відп. ред.) та ін. - Львів, 1994. - Вип. 1. -294с.

⁶Див.: Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. - Львів: Світ, 1993. -156 с.

⁷Бочковський О.І., С.Сірополко. Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання) / За ред. К.Костева й Г.Комаринського. - Мюнхен: УТГІ, 1993. -200с.

⁸Кедри. .. У межах зацікавлення. - Нью-Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1986.

⁹Животко Аркад. Історія української преси. - Мюнхен, 1989-1990. -334с.

теорії преси, соціології та політології. Опираючись на закони логіки, автор використав аналітичний, конкретно-історичний, еволюційноописовий, системний та порівняльний методи дослідження. Із соціологічних методів прикладними стали: усне опитування методом інтерв'ювання, анкетне опитування та спосіб опрацювання і аналізу соціологічної інформації.

Науково-практичне значення дисертації. Висновки і узагальнення, систематизація фактологічного матеріалу, його оцінки дають можливість дослідникам, політикам, державним діячам по-новому підійти до явища радикального націоналізму, осмислити сутність "західного лібералізму" в національному ракурсі, замислитись над необхідністю імперативу національної ідеї в державотворенні. Пропоноване дослідження, його окремі положення і висновки могли б стати прикладними для політологів, викладачів, студентів, політично-активних громадян. Окремі розділи дисертації можуть бути апробовані як спецкурси на факультеті журналістики, а саме:

"Феномен "правого" радикалізму у націоналістичній періодиці";

"Західний лібералізм" і українська перспектива: погляд "справа";

"Українська і російська націоналістична преса: полемічний аспект";

"Християнство і націоналістична доктрина у сучасній Україні";

"Імператив національної ідеї в державницькому поступі".

Результати дослідження можливо знадобилися б речникам офіційної політики, які змагають від Української держави за формою до Української держави за змістом.

Апробація роботи. Більшість положень дисертаційного проекту обговорювались на щорічних наукових факультетських конференціях, засіданнях кафедри української преси, на Міжнародній конференції "Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України" (жовтень 1992р.); на Міжнародному V круглому столі "Історія релігії в Україні" (3-5 травня 1995 р.). Вони стали підґрунтям для авторської наукової брошури "Національно-визвольним шляхом", виданої Управлінням культури обласної державної адміністрації у 1993 році та наукових статтях випуску I і II "Збірника праць кафедри української преси" і "Віснику ЛДУ" серії "Журналістика".

Цільні положення дисертації перманентно використовувались під час проведення лабораторних, семінарських занять зі студентами факультету журналістики.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність та наукове значення обраної теми, вказано на характерні особливості роботи, сформовано об'єкт і предмет дослідження, зазначено його проблематику, наукову мету і завдання. Особливу увагу приділено джерельній базі роботи (340 позицій) та з'ясуванню ступеня розробленості проблеми. Автор акцентує на науковій новизні положень, висновках роботи, виокремлює методологічну основу, окреслює науково-практичне і прикладне значення дисертації.

У першому розділі *"Ідеологічні домінанти сучасної України: націоналізм і лібералізм"* доведено, що ці ідеології стають визначальними в політичному процесі. В контексті "ідеї та чину" - це ідеологічні підсистеми, що мають ознаки структурованості і "працюють" на становлення Української Державності. Комуністична доктрина була і є антинаціональною, антидержавницькою. У розділі подано праворадикальне бачення українського націоналізму і "західного лібералізму".

У першому параграфі *"Український націоналізм: радикальна візія"* з'ясовуємо сутність націоналізму як явища суспільного буття, систематизуємо і виводимо власні класифікації ідеології, прослідковуємо її еволюцію, з'ясуємо її роль і місце у поступі. Зосереджуємо увагу на унікальності українського націоналізму як національно-психологічному чинникові, що є головним ідентифікатором і внутрішньою потребою національної екзистенції, з одного боку та політико-програмовим рухом, з другого. Долаючи інерційно-стереотипний підхід до націоналізму, прослідковуємо його існування на трьох рівнях: раціональному - як філософію виживання і буття; ідейно-концептуально - як ідеологію національного поступу; філософському - як націоцентричний світогляд. Ужитковою "правій" пресі є схема поділу на національно-визвольний та шовіністично-імперіалістичний націоналізм, де перший є філософією виживання, другий - поневолення. Зрідка вживаним є поділ: патріотизм, шовінізм, ксенофобія. Доходимо висновку, що в Україні співіснують головні націоналістичні доктрини: а) націонал-демократична (УРП, ХДПУ, Рух); б) націоналістично-центристська (КУН, УКРП); в) радикальна (УНА, ДСУ, ОУН в Україні). Згідно з законом циклічності історичного процесу виведено власну еволюційну стратацію націоналізму за присутністю раціонального та ірраціонального початка: від Міхновського (раціональний); Донцова (ірраціональний) - до націоналізму 90-их (УН, УКРП, УРП /раціональний/); (УНА, ДСУ, ОУН в Україні /ірраціональний/). Визначальною у радикалів є градація: демократичний та інтегральний націоналізм.

Дисертант аналізує головні концепції віку українського націоналізму. Помилкою сучасних ідеологів є вузько-доктринальний і підхід до чільних постатей української справи (Франка, Міхновського, Липинського, Липи та ін.) за їх сумісністю з ідеями інтегрального націоналізму. Ідеологічно сучасні радикали - на позиціях "чинного" націоналізму Донцова, але їх розробки не мають "інтелектуального заряду" націоналістів 30 - 40-их років. Їх головна мета - змінити психологічну настанову нації, що, будучи-то, лише під силу організації "орденського типу" (УНА). Панукраїнізм має стати панівною державною ідеологією, а Україна - осердям "слов'янської імперії". Головний смисловий тандем - "ідея і чин" у теорії і практиці радикалів знаходить реальне втілення (ЗМІ, мітинги, з'їзди, бої поза Україною).

Економічні, соціальні, політичні програми "правих" часто мають інтуїтивно-волюнтаристське, сюрреалістичне забарвлення. Їх реалізація межує з екстремізмом і може скомпроментувати український націоналізм як справедливую теорію і практику. Альтернативною місією України, крайні націоналісти інспірують сублимацію історичного процесу (національно-державна ідентифікація, обминається етап становлення, трансцендентна місія у світі). Дистанціюючись від нацизму, фашизму, шовінізму, радикали є вагомою протиположністю не тільки "лівим" силам але й прихильникам ліберал-демократії. Вони виступають своєрідним коректором і каталізатором проукраїнських політичних процесів.

У другому параграфі "Західний лібералізм" і українська перспектива ми з'ясуємо місце, роль ліберально-демократичної доктрини в становленні Української Державності. Термін "західний лібералізм" є збірною понятійною категорією (від класичного лібералізму - до неолібералізму). 5 років проліберальної орієнтації України (Росії) засвідчили негативні якісні зміни в економіці, політиці, соціальній, духовній сферах. В інформаційному просторі витворено міф про універсальність демолібералізму, культивується людиноцентризм, космополітизм, гедонізм, індивідуалізм, прагматичний раціоналізм, утилітарна етика, псевдодуховність. Надкомунікативність запрограмує спрощеність форм (примат інформаційної журналістики).

Тандем "націоналізм - лібералізм" здебільшого розглядається як: а) філософсько-світоглядні антиподи; б) об'єкти необхідного синтезу; в) а "правий" і "лівий" радикалізми - як деструктивні чинники. Лібералізм і націоналізм протистоять у зовнішній (космополітичне - національне) і внутрішній (індивідуальний прагматизм - духовно-матеріальна рівновага) площинах. Нормальний антропоцентризм

лібералізму є антинаціональним чинником (атомізація суспільства, вилюднення людини), егоцентризм стає релігією, мораль інтересів - домінуючою, культ матерії - вершиною ідеалізму. Дикларативна абсолютизація свобод поєднується із споживацьким утилітаризмом. Вільна (свавільна) від природи людина негує традицію, віру, мораль, бо є згідно з протистанською етикою, замішаною на східній містиці, самодостатньою одиницею. Доктрина лібералізму є антиморальною, бо її першоосною є лихварство як динамізація розвитку. Сьогодні ж лихварство асоціюється у масовій свідомості з космополітичним гіперкапіталом (МВФ, Світовий банк, МБРР), які витворюють за своїм сценарієм "Єдину Європу", "новий світовий порядок".

Масонство, мондіалізм, "атлантична доктрина" - постійна проблематика українських і російських "правих видань", які поза зовнішньою біполярністю демонструють єдність поглядів у контексті становлення національних держав. Демократичне фразерство називається софістикою і розглядається як метод реалізації політики модерного колоніалізму. Сама ж демократія визначається диктатурою 51 відсотка над 49 і є політичним укладом, що породив якобінство, більшовизм, фашизм, націонал—соціалізм, а тому не може бути категоричним імперативом пронаціонального поступу держав.

У другому розділі *"Русская идея" і український вибір* досліджено національну ідею російського імпершовінізму, що є головною загрозою Української Державності (+ власні соціологічні дослідження).

Перший параграф розділу *"Гене́за й моделювання "русской идеи" в сучасній праворадикальній періодиці"* є історичною генеалогією "русской идеи" як всеохопного, самодостатнього поняття в інтерпретації "правої" російської преси. У розділі використано десятки праць російських, польських і українських дослідників. Дисертант, прослідковуючи еволюцію "русской идеи", доводить надуманість більшості її вихідних даних і якісних характеристик: від Божественного покликання - до визвольної місії, які камуфлюють експансивну суть теорії і практики російського імперіалізму. Більшості концепцій притаманна еклектика, парадоксальність, антинауковість, перманентний плагіат. Надумана виключність, універсальність цієї ідеї є лише виявом екстраверсивності "русской души". Суспільну адорацію віри поставлено у васальські взаємини з "троном", а релігія стає експансивно-політичним ерзац-християнством. Його волюнтаристська онтологія, ірраціональна гіпсеологія штучно вивели симбіоз есхатології і страдництва, які покликані рятувати зматеріалізований Захід. Православ'я - західний

гуманізм, слов'янофільство - окциденталізм, континенталізм - атлантизм, синтез "євразійства зі слов'янським союзом" (остання (ся) - всі ці історичні парадигми, штучне злиття партикуляризмів детерміновані рефлексією на аномальність російського буття. Внутрішня агресивна сутність "русской идеи", цілеспрямований пошук філософської антитези застерігає її від догматизму, а масовані сугестивно-пропагандистські атаки можуть дезорієнтувати масову політичну свідомість громадян ще неокріплих пострадянських держав. України зокрема.

У другому параграфі "Радикально-націоналістична преса України і Росії: полемічний аспект" з'ясовано форми і методи ідейно-політичного протистояння поляричних, але у чомусь подібних ідеологічних доктрин. Полеміка ж виступає методом політичного протиробства, яке у "правому моделюванні" набирає найбезкомпромісніших форм. Пропагандивна інвазія з "російського боку" має інерційно-стереотипний характер. "Українська сторожа" здійснює контрпропаганду за принципом вивільненої рефлексії, уможливленої незалежницьким статусом Української держави. Теза, що ворогом України є весь російський народ - носій імпершовінізму, а не тільки правляча верхівка є провідною в ідеологічних концепціях вітчизняних "правих". Полемічні пасажі опонентів мають гостронаступальний характер з використанням всеможливих логічних операцій. Взаємокомпрометація - головний вектор полеміки, де нерідко відсутня духовна рівновага і політична доцільність. Дизгармонія змісту і форми часто підсилюється емотивно-вольовою напругою, нерідко ірраціонального характеру. Публікації (особливо російські) часто мають провокативний характер, інспірують війну, демонструють історичний дилетантизм, або ж навмисну ігнорацію правди. Екзальтованість викладу підміняє фактологію. Пропагандивна війна виключає взаємопорозуміння, а мирне розв'язання ідеологічного протистояння між "правими" України і Росії видається проблематичним.

Третій розділ "Українська ідея": праворадикальна інтерпретація" є логічним вислідом попередніх. Ні "західний лібералізм", ні "русская идея" не толерують абсолютної державницької самостійності України. А тому, слід відродити власну національну ідею з тисячолітньою традицією і Новим Завітом, окреслену формулою "Бог і Україна", що має тяглість від пророцтва Андрія Первозванного - до націоналістичних ідеом наших днів.

У першому параграфі "Християнська першооснова українського поступу" український націоналізм виступає як християнський націоналізм. Християнство ж - домінанта не тільки "правої" ідеології, але й українського поступу. Воно відіграло особливу роль у долі націй,

що довго не мали власної держави. Християнським ідеалізмом просякнуті ідеологічні "конструкції" сучасних правих, які не тільки пропагують його, але й беруть участь у реальному житті конфесій. Дисертант, з'ясовуючи головні форми пропаганди релігії, доводить, що вона виступає універсальним механізмом для зменшення потреби насильства. Загалом радикали 90-их дивляться на християнство "очима" Д. Донцова, заперечуючи не війну, а жорстокість. Протиставляючись чужій духовній інвазії, націоналісти засвідчують повагу до інших віровизнань. Християнство виступає визначальним чинником української місії у світі і йому пропонується роль "воюючого ордену". Часто ідеологічне національне "его" вивищується над християнським імперативом. Найбільша заслуга радикального націоналізму - змагання за єдину Українську Церкву (об'єднання конфесій).

Власне "Праворадикальне розуміння "української ідеї" з'ясовано у другому параграфі. Відсутність національної ідеї, твердять націоналісти, пасивує народ, роблячи його безликою етномасою, ініціює космополітизм, дезорієнтує його політично і духовно. Хоча українська ідея науково започаткована ще Кирило-Мефодіївцями, на сьогодні не існує єдиної універсальної концепції національної ідеї. Деякі підручники (Політологія за ред. О.І.Семківа) трактують її лише як "національну ідею". Дисертант додає до неї елементи міфології, містики, всеохопних характеристик, прагне розширити її діапазон, надати трансцендентного вигляду і трансформувати з "української ідеї буття" в "українську ідею поступу". Радикали додають до української ідеї вольові ознаки, ідейний фанатизм і методично вивищують її над іншими національними ідеями, створюючи динаміку процесу. Методом багаторазового повторювання тем (особливо про давнину) автори "правих" видань формують усталені сугестивні ідеологеми у масовій свідомості читача. Патетизуючи недавнє минуле, гіпертрофуючи славу історію, сучасні ідеологи роблять спроби політичного прогнозу, вимальовують фантазмогоричь тло майбутнього. Воно видається неможливим без кардинальної переорієнтації українців з екстраверсивної в інтраверсивну націю.

Дисертант доводить сублимативність у теорії розвитку української ідеї, який передбачає не еволюцію, а революцію. З врахуванням реалій дня, "українська ідея" поки що приречена на еволюційний поступ. Оптимальним видається частковий синтез ідей націоналізму і лібералізму навколо "української ідеї поступу", котрий варто починати з "територіального патріотизму" (терм. В.Липинського) без огляду генетичну національну приналежність.

Автор дійшов *висновків*, що в Україні, де жодна з ідеологій не є державною, перспективу мають український націоналізм і частково "західний лібералізм". "Правий" радикалізм є автономною модифікацією націоналізму. Не володіючи густою "сіткою" ЗМІ, діяльність радикалів є доволі резонансною, специфічною. Їх періодика - складова політичного процесу (об'єкт і суб'єкт).

Зроблені дослідження дають підстави стверджувати, що націонал-радикалізм є:

- політичною підсистемою ідеалізму, всеохопною теорією і практикою;
- волюнтаристською, ірраціональною ідеологією, видозміною інтегрального націоналізму, політичним "дарвінізмом";
- антидемократичним націоналізмом з елементами містики, міфології, макіавеллізму та ніцшеанства;
- фрагментарно-ксенофобною, вибірково-шовіністичною теорією і практикою.

Претензія на виїнятковість і вибраність при "чорно-білій" обсервації політичних явищ і домінації емотивного над раціональним може мати деструктивну функцію у державницькому поступі України.

Радикально-націоналістичне бачення "західного лібералізму" визначає його як:

- структуровану підсистему етичного матеріалізму;
- ідеологію надуманої егалітарності стартових можливостей, теорію релятивізму і диспропорцій;
- підґрунтя: споживацького егоцентризму, гедонізму, мамонізму, утилітарного надраціоналізму;
- антинациональною псевдохристиянською доктриною, антиподом традиції, віри, моралі;
- наукову економічно-соціальну, політичну підставу для просперування космополітичного гіперкапіталу.

"Русская идея" є найбільшою загрозою для українського поступу. Ідентифікуємо її:

- гіпертрофованою, псевдонарковою, псевдохристиянською теорією і практикою;
- екстраверсивною національною ідеєю, теологічно-філософським підґрунтям російського імпершовінізму;
- об'єктивною рефлексією на перманентну дисгармонію "русской души", з елементами містики і міфів.

Полеміка радикальних видаць матиме незначний к.к.д., якщо не позбутися агресивності та категоричності у думках і судженнях, і не зберігати при цьому моральної рівноваги та елементарної журналістської етики. Непрофесійність і політичний дилетантизм авторів можуть безпосередньо негативно впливати на розвиток україно-російських взаємин.

Українська національна ідея (офіційна термінологія) мусить трансформуватися у всеохопну, самодостатню "українську ідею буття", і далі - в "українську ідею поступу". Визначаючи християнство як домінанту націоналізму, радикали практично вивисують ідею нації над вірою Христовою, саме ж християнство трактується доволі еkleктично, штучно синтезується із перевагами інших віросповідань (буддизмом, "живою етикою"). Церква постає єдиною українською, але, радше, в образі "воюючого ордену".

Загалом "українська ідея" в праворадикальній інтерпретації виступає:

- категоричним імперативом українського поступу;
- революційною національною ідеєю, доволі містифікованою, міфологізованою, здатною поглинати інші національні ідеї;
- трансцендентною ідеєю місії у світі.

"Українська ідея" у ліберал-демократичному середовищі сучасної України преречена на еволюційний розвиток, хоча радикали її інспірують її сублимативність, що певною мірою каталізує українізацію України, наповнює її українську форму адекватним змістом.

На підставі зроблених висновків пропонуються практичні рекомендації:

- ідеологію українського націоналізму (демократичного) слід возвести до рангу державної політики;
- "правий" радикалізм слід раціонально адаптувати до державницького процесу в Україні (протистояння корупції, криміналу);
- в інформаційному просторі України слід налагодити адекватну контрпропаганду російському імпершовінізму;
- "українська ідея" мусить стати офіційно визнаною домінантою вітчизняного поступу;
- Україна має шукати власний шлях і свою місію у модерному світі.

Ключові слова: "правий радикалізм", "національна ідея", "національно-ідентифікаційний процес", "амбівалентність політичних процесів", "ідеологічна доктрина", "християнська домінанта", "екстраверсивна і інтраверсивна ментальність", "сублимативність політичного процесу", "принцип вивільненої рефлексії", "матеріально-духовна рівновага".

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Особистість у контексті української націоналістичної преси // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України.- Львів: Світ, 1993.- С. 88-92.

2. Національно-визвольним шляхом // Наукова брошура.- Львів.- 1993.- 17с.

3. "Західний лібералізм" і українська перспектива (у дзеркалі націоналістичної преси) // Збірник праць кафедри української преси.- Вип.1- Львів: Видавництво ЛДУ, 1995.- С. 25-32.

4. Релігійна еkleктика "правого" радикалізму // Історія релігій в Україні / Тези повідомлень V міжнародного круглого столу.- Київ-Львів, 1995.- С. 249-252.

5. Християнська домінанта українського поступу // Збірник праць кафедри української преси.- Вип.2- Львів: Видавництво ЛДУ, 1997.

6. Націоналістична преса і "українська ідея" // Українська журналістика: історія і сучасність.- Вісник ЛДУ. Серія "Журналістика" .- Вип.20.- 1997.- С. 73-78.

АННОТАЦИЯ

Лернатович В.Б. "Правый" радикализм и национальная идея (на материалах украинской и российской праворадикальной печати 1989-1996 годов). Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03. - политическая культура и идеология. Львовский государственный университет. Львов, 1997.

Диссертация посвящена исследованию места и роли современного "правого" радикализма в контексте политических процессов, направленных на становление и развитие независимых самостоятельных посттоталитарных государств, Украины в частности. Национальная идея рассматривается как необходимая доминанта полноценного государственного строительства.

ANNOTATION

V.Lernatovych. "Right" radicalism and national idea (based on Ukrainian and Russian "right" radical press 1989-1996).

The Ph.D thesis in Political Science in Speciality 23.00.03 - Political Culture and Ideology. Ivan Franko L'viv State University. L'viv, 1997.

The given thesis is about the role and the place of modern "right" radicalism in the context of political processes, directed at the establishment and development sovereign and post totalirian States, Ukraine in particular. National idea is viewed as the necessary dominant of the full functioning state formation.

Підп. до друку   Формат 60x84/16   Папір *грук.*   Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 0,98   Обл. вид. арк. 0,78   Зам. № 170   Тираж 100

Віддруковано у виробничо-поліграфічному відділі Льв ЦНТЕІ

432.588

АВ 38.844

*Газетний дім
"Мегаполіс"
тираж 100
примірників*